

Dekabristleriň kyssasy

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Dekabristleriň kyssasy DEKABRISTLERIŇ KYSSASY

XIX asyryň birinji çärýeginiň Patyşa Russiýasynda dekabristleriň tragiki kyssasy

XVII asyryň birinji çärýeginde Pýotr I Russiýanyň gülläp ösmäge bolan mümkinçiliklerini döretmek üçin ýurduny Günbatara açýar.

Taryhy zygiderlilik kanuny öz hökmüni ýöredýär.

1789-njy ýylyň Beýik Fransuz rewolýusiýasy bolup geçýär. Ýewropanyň ähli yzagalak reaksioner güýçleri rewolýusiýadan gorkusyna Fransiýa garşy «mukaddes bileleşik» emele getirýärler.

Beýik fransuz rewolýusionerleri ýakobinçiler köne synlaryň hyýanatyna garamazdan güýçli gorag halkasyny döredip, ýurtlaryny goraýarlar.

Yzyndan «restawrasiýa» döwri gelýär. XIX asyryň başlarynda Napoleonyň ýolbaşçylygyndaky fransuz goşunlary bütün Ýewropany aýaklarynyň astyna alýar, üstünlükden üstünlige ylgaýar.

Çöküş döwrüne giren Russiýa Beýik Pýotryň açan ýolundan gidip, çykalgany ýene Günbatarda görýär. Ýaş ofiserleri harby tälim almak üçin Fransiýa ugradýar.

Şol döwrüň şertlerinde «fransuz bolmak» ýoň bolupdyr. Emma Günbatara öýkünüň Gündogarly ýurtlaryň umumy kemçiligi bar: rewolýusiýanyň daşky formasyny alyp, özenini, mazmunyny alanokdylar.

Hernäme-de bolsa, ýaş ruslar zamanabap pikirler bilen ýurtlaryna dolanýardylar.

1805-1812-nji, 1814-1815-nji ýyllaryň Russiýa-Fransiýa uruşlarynda goja marşal Kutuzowyň serkerdeliginde ýurda kän peýda edýärler.

Beýik ýazyjy Lew Tolstoý «Uruş we parahatçylyk» atly ölmez-ýitmez eserinde muny romanlaşdyrýar.

Günbatar Ýewropa buržuaziasynyň turzan Birinji jahan urşunda esasan halk köpçüliginiň söweşmegi, halkyň ýurduň bähbitlerine we ýurda özlerinden artyk bolmasa pes bagly däldiginiň görülmegi olara «saýlawlarda ses berme» hukugynyň berilmeginde uly rol oýnaýar.

Ýaş rus ofiserleri bolan dekabristler bolsa, eýýäm 1814-1815-nji ýylyň Russiýa-Fransiýa urşundan soň halk köpçüligine «ses berme» hukugyny bermek pikirini öňe sürüpdirler. Günbatardan tegelek bir asyr öň!

Olar uruşdaky pidakärlikleri we halkyň çekýän ýitgilerini hut gözleri bilen görüp, başdan geçiripdirler, şonuň üçinem päk duýgular bilen konstitusion düzgün we krepostnoý daýhanlara azatlyk talap edipdirler.

• **Gozgalaň**

Dekabristler ähli kanuny ýollary synap görüpdiler, ähli gapylar ýüzlerine ýapylandan soň ahyry 1825-nji ýylda gozgalaň turuzdylar.

Patyşa Nikolaý I gozgalaňy zalymlyk bilen basyp ýatyrýar.

Dekabristleriň bir bölegi gozgalaň döwri wagşyýana öldürilýär, bir bölegi dardan asylýar, hemmesi-de agyr gynamalara sezewar bolýar.

Diri galanlar uzak möhletleýin azatlykdan mahrum edilýär. Özleri türmede, maşgalalary daşarda agyr ezýetleri çekýär, görmedik jebri-jepalary galmaýar.

Ele salynan ýolbaşçylarynyň dardan asylýan wagty ýüp üzülýär. Rus däbine görä, eger ölüm jezasyna höküm edilen adamyň ýüpi üzülse, onuň jany bagyşlanýar.

Gözüne gan öýen doňýürek patyşa Nikolaý I olaryň janyny bagyşlamandyr. Ol dar agajynyň ýüplerini täzeledip, dekabristleri dardan asdyrypdyr.

Galanlary Sibire we Uzak Gündogara sürgün edilipdir... Yzyndanam patyşanyň diýdimzor polis režimi...

- **«Soňlanmadyk aýdyma» ne döw çaldy?**

1856-njy ýylda tagta Aleksandr II çykyp, sürgün edilenleriň Russiýa gaýdyp gelmeklerine rugsat beripdir.

«Dar agajynda ýüpi üzülenler» bireýýäm asylypdy, ruhlar ýaralydy, olaryň aglabasy yzyna dolanyp gelerden indi giçdi... Emma baş ýyldan soň 1861-nji ýylda geçirilen reformalaryň täsiri bilen yzyna dolanyp gelenlerem bolupdyr.

Patyşa režimi bolsa olary tä ölýänçäler hemişe ýok saýdy, belli bir derejede «ýitirilen nesil» hasaplady.

Beýleki bir ýandan bolup geçen zatlar ýatdan çykanokdy. Taryh hiç zady ýatdan çykarmaýar: progressiw-rewolýusioner pikirli rus ýaşlary dekabristleriň rewolýusion mirasyna eýe çykýardy. Olaryň narodnikleriň üstündäki täsirleri hasam ýiti bolýardy. Lenin harby gullukçylaryň arasyndaky synpy göreşiň taktikalaryny kesgitlemek bilen dekabristleriň taryhy mirasynyň ýatdan çykmazlygyna aýratyn üns berýärdi we dekabristleriň tejribesini has kämil çarçuwada sintezleýärdi. Şeýlelikde dekabristler ýüz ýyldan soň sowet rewolýusiýasynyň

myhmany bolmak bilen harbylaryň aýaga galyp rewolýusiýa goşulmagy olaryň taryhy halkçy-rewolýusion tradisiýasy bilen baglanyşdyrylýar.

Hususanam «dekabrist aýallar» barada aýtsak... Olar ýanyoldaşlaryna merdanalyk bilen, uly dözümlilik, çäksiz gaýrat bilen arka durupdyrlar.

Olaryň wepalylygy we janypkeşligi XVIII asyryň ortalaryna çenli ösüp ýetjek derejesine ýeten rus edebiýaty we prozasy arkaly rus rewolýusionerleriniň söýgüsiniň we dost-doganlygynyň iýmitlenen esasy çeşmeleriniň biri bolupdy.

Şeýlelikde dekabristleriň «soňlanman galan aýdymy» ýüz ýyllyk taryhy ewolýusiýadan soň üstünlikli soňlanypdy.

Jelaletdin JAN.

Sişenbe 21.03.2023 ý. Taryhy makalalar